

Ikämiehille hyvinvointia kulttuurista (IHKU)-hankkeen Velmut-toiminta sosiaalipedagogisen työtteen näkökulmasta

Teija Makkonen ja Anne Airaksinen

TIIVISTELMÄ

■ Tässä käytäntökuvauksessa tarkastelemme Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry:n Ikämiehille hyvinvointia kulttuurista (IHKU) -hanketta ja sen Velmut-toimintaa sosiaalipedagogisen työtteen teoreettisen jäsenyyksen valossa. Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittaman hankkeen tavoitteena on kehittää uudenlaisia toimintatapoja kulttuurin hyödyntämiseksi siten, että ikääntyneiden miesten kokemuksellinen yksinäisyys vähenee ja elämänlaatu kohenee taiteeseen ja kulttuuriin liittyvien toimintojen keinoin. Jäsenämme Velmut-toimintaa sosiaalipedagogisen työtteen mukaisesti ja muotoilemme käytäntökuvauksen pohjalta kysymyslistan, jota voi hyödyntää sosiaalipedagogisesti orientoituneen toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa.

Avainsanat: *sosiaalipedagoginen työote, kulttuurihyvinvointi, etsivä vanhustyö*

ABSTRACT

■ In this practice description, we examine North Karelian Society for Social Security's Ikämiehille hyvinvointia kulttuurista (IHKU) project and its Velmut group activity within the context of theoretical analysis of social pedagogical working approach. Financed with the Ministry of Social Affairs and Health's, the project's goal is to develop new kinds of operational models for utilising culture in a way that helps decrease the sense of loneliness experienced by older men while promoting their quality of life through means of cultural well-being. The characteristics of the social pedagogical approach to work help analyse Velmut activity from a theoretical standpoint. The practice description acts as a template for a to-do-list which can then be utilised in the design and evaluation of social-pedagogically oriented activities.

Keywords: *social pedagogical working approach, cultural well-being, outreach work with older adults*

Johdanto

Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry on kehittänyt etsivää ikämies-työtä vuodesta 2017 saakka. Vuosina 2023–2024 Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön rahoittamassa Ikämiehille hyvinvointia kulttuurista (IHKU)-hankkeessa kohderyhmänä ovat 65–80-vuotiaat miehet (Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry 2024). Hanke pyrkii vähentämään miesten yksinäisyyttä ja vahvistamaan heidän osallisuuttaan, hyvinvointiaan ja elämänlaatuaan. Toiminta tapahtuu Velmut-vertaistoimintaryhmissä (jatkossa Velmut-toiminta tai Velmut-ryhmät) esimerkiksi erilaisten taitteeseen ja kulttuuriin liittyvien aktiviteettien avulla. Velmut-ryhmät ovat avointa matalan kynnyksen toimintaa Joensuussa ja sen pitäjissä Enossa, Kiihtelysvaarassa, Tuupovaarassa ja Hammaslahdessa. Toimintoja suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan systemaattisesti yhdessä osallistujien ja ammattilaisohjaajien kanssa. Lisäksi Velmut toimivat ”vertaisvelmuina” kutsumassa ja kannustamassa uusia osallistujia mukaan toimintaan.

IHKU-hankkeen osatoteuttajia ovat Osuuskunta Pohjois-Karjalan kansanteatteri Pokka, Joensuun kaupungin kulttuuripalvelut ja Karelia-ammattikorkeakoulu. Yhteistyöverkoston kuuluu myös maakunnan kulttuuritoimijoita sekä päättäjiä Joensuun kaupunginvaltuustosta ja Poh-

jois-Karjalan hyvinvointialueen aluevaltuustosta. Tutkimusyhteistyötä tehdään Itä-Suomen yliopiston Kohtuusratkaisuille kohti sisukasta, vihreää ja oikeudenmukaista Suomea (jatkossa SISU) -tutkimushankkeen kanssa (SISU 2024).

IHKU-hanke perustuu etsivän vanhustyön ja kulttuurihyvinvoinnin tavoitteisiin ja periaatteisiin. Etsivän vanhustyön avulla tavoitetaan sellaisia henkilöitä ja ryhmiä, joita ei tavoiteta välttämättä muiden palveluiden avulla (Puuronen 2014). Velmut-toiminnassa on tavoitettu esimerkiksi yksinäisiä ja syrjäytymisuhan alla olevia ja harvaan asutuilla maaseuduilla asuvia ikämiehiä tuomalla toiminta heidän omille kotikylilleen ja asuinalueilleen.

Kulttuurihyvinvoinnin ytimessä on yksilöllinen tai yhteisöllinen kokemus taiteen ja kulttuurin kytkeytymisestä ihmisen hyvinvointiin. Kaikissa elämänvaiheissaan ihminen on luova ja itseään ilmaiseva persoona kulttuurisine tarpeineen ja oikeuksineen. Kulttuurihyvinvoinnilla viitataan myös kulttuurihyvinvointialaan, jossa taidealat tekevät yhteistyötä jakaen osaamistaan ja menettelytapojaan sosiaali-, terveys-, kasvat- ja hyvinvointialojen kanssa. (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf 2019, 20–30.)

Käytäntökuvauksessa kuvaamme Velmut-toimintaa sosiaalipedagogisen työotteen (Nivala & Rynnänen 2024, 219–263) ominaispiirteiden valossa. Velmut-toimintaa ei ole hankkeessa selväsanaisesti määritelty sosiaalipedagogiseksi toiminnaksi, mutta kokemuksemme mukaan siitä on selkeästi tunnistettavissa sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteitä.

Käytäntökuvauksen kirjoittaja Teija Makkonen työskentelee tutkija-tohtorina SISU-tutkimushankkeessa ja sen myötä Velmut-toiminnan tutkimuksessa. Anne Airaksinen on työskennellyt projektiasiantuntijana IHKU-hankkeessa Karelia-ammattikorkeakoulun osatoteuttajan roolissa arvioimassa hankkeen vaikutuksia.

Sosiaalipedagogisen työotteen jäsenny

Sosiaalipedagogisen työotteen jäsennyksen lähtökohtana on tutkittavan ilmiökentän ja siinä toimivien subjektien ymmärtävä tulkinta sekä avoimuus muutosten mahdollisuuksille (Nivala & Rynnänen 2024, 219–263). Taulukkoon 1 olemme tiivistäneet sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteet ja niiden keskeisen sisällön seuraavasti: 1) ajattelun ja toiminnan systeemisyys, 2) teorian ja käytännön yhteys, 3) dialoginen kohtaaminen, 4) yhteisöllisyyden edistäminen 5) toimijuuden tukeminen, 6) toiminnallisuus ja elämyksellisyys sekä 7) luovuus ja kehollisuus.

Taulukko 1. Sosiaalipedagogisen työtteen ominaispiirteet ja niiden sisältö (mukaillen Nivala & Rynänen 2024, 219–263)

Ajattelun ja toiminnan systeemisyyttä	<ul style="list-style-type: none"> ● Ihmisen yhteenkietoutuneisuus lähiyhteisöihinsä, yhteiskuntaan, ihmiskuntaan ja koko planeetan (luonto, eläimet ym.) todellisuuksiin ● Keskinäisriippuvuus, jossa ihminen on osa maailmaa ja sen monenlaisia osajärjestelmiä (esimerkiksi yhteys toisella puolella maailmaa elävien ihmisten tekemään työhön ja ekologisten ympäristöjen olosuhteisiin)
Teorian ja käytännön yhteys	<ul style="list-style-type: none"> ● Reflektiivisyys ● Tutkimuksellisuus
Dialoginen kohtaaminen	<ul style="list-style-type: none"> ● Tasavertaisuus ● Luottamus, läsnäolo, kokonaisvaltainen kohtaaminen ● Tunnistaminen / tunnustaminen ● Empatia, välittäminen
Yhteisöllisyyden edistäminen	<ul style="list-style-type: none"> ● Aidon yhteisön ideaali, yhteisö ihmisen maailmasuhteen elementtinä ● Yhteistoiminnalliset prosessit ● Yhteisökasvatus
Toimijuuden tukeminen	<ul style="list-style-type: none"> ● Osallisuuden tukeminen ● <i>Empowerment</i>, voimaantuminen ja valtaistuminen ● Kriittisen toiminnan valmiuksien tukeminen
Toiminnallisuus ja elämyksellisyys	<ul style="list-style-type: none"> ● Uusien ja arkisten kokemusten reflektiivinen tarkastelu ● Yhteistoiminnallisuus
Luovuus ja kehollisuus	<ul style="list-style-type: none"> ● Kehonsa kautta maailmaan suuntautuva, aistiva, tunteva ja ajatteleva ihminen ● Ihmisen kohtaaminen luovien ja kehollisten elementtien avulla
Pedagogisuus: kasvun tukeminen ja parempaan pyrkiminen	

Sosiaalipedagogisen työtteen ominaispiirteet ovat samaan kokonaisuuteen kuuluvia, toisiinsa kiinnittyneitä periaatteita, joita yhdistää pedagogisuus. Sosiaalipedagoginen työ on ihmisen persoonallisen ja sosiaalisen kasvun ja kehityksen tukemista sekä sivistyksen ja oppimisen mahdollistamista ja edistämistä ihmisten erilaisissa elämänvaiheissa ja -tilanteissa. Pedagogisuus merkitsee myös hyvinvoinnin tukemista, pahoinvoinnin ehkäisyä ja lievittämistä sekä eriarvoisuuden näkyväksi tekemistä ja kyseenalaistamista. (Nivala & Rynänen 2024, 228.)

Velmut-toiminta sosiaalipedagogisen työtteen näkökulmasta

Seuraavaksi kuvaamme, miten sosiaalipedagogisen työtteen ominaispiirteet kokemuksemme mukaan ilmenevät IHKU-hankkeen Velmut-toiminnassa. Yksilö- ja parihaastatteluista (H1-12) ja tutkimuksellisista työpaja-aineistoista (TP) valitsemamme aineisto-otteet havainnollistavat kuvaustamme. Käsitelimme aineistoa teemoittelemalla etsien siitä usein esiintyviä, tyypillisiä piirteitä. Karelia-ammattikorkeakoulun arviointihaastattelussa, jotka toteutettiin vuonna 2023, koottiin tietoa Velmut-ryhmien osallistujilta ryhmätoiminnan vaikutuksista heidän hyvinvointiinsa ja osallisuuteensa. Työpaja-aineistot ovat osa SISU-tutkimushankkeen ja Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry:n tutkimusyhteistyötä, ja ne on koottu vuonna 2024.

Ajattelun ja toiminnan systeemisyyttä

Ajattelun ja toiminnan systeemisyyttä merkitsee sen tiedostamista, että ihmiset ovat yhteenkietoutuneita lähiyhteisöihinsä, yhteiskuntaan, ihmiskuntaan ja koko planeetan todellisuuksiin eli muuhun luontoon ja sen prosesseihin. Lisäksi korostetaan keskinäisriippuvuutta, jossa ihminen on osa maailmaa ja sen monenlaisia osajärjestelmiä. (Nivala & Ryytänen 2024, 228–231; ks. myös Laininen & Salonen 2023.) Velmut-toimintaan osallistuvien arkielämä kietoutuu esimerkiksi maakunnan hyvinvointialueuudistukseen ja laajemmin harvaan asuttujen maaseutualueiden ikääntyneiden ihmisten haavoittuvuuteen. EU:n väestössä yli 65-vuotiaiden osuus tulee nousemaan 30 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä, kun se oli 10 prosenttia vuonna 1960 (Eurostat 2020). Ilmiö on akuutimpi maaseutualueilla väestön ikääntyessä ja nuoremman väestön muuttaessa kaupunkikeskuksiin samalla, kun erilaiset palvelut vähenevät maaseutualueilta. (Augère-Granier & McEldowney 2020). Suomessa ikääntyneiden osuus suhteessa työikäiseen väestöön on yksi Euroopan korkeimmista (Eurostat 2020). Esimerkiksi Itä-Suomessa 65 vuotta täyttäneitä on jo enemmän kuin alle 25-vuotiaita (Petrucci, van Ossenbruggen & Stjernberg 2021).

Pohjois-Karjalassa välimatkat ovat pitkiä, ja kulkeminen palveluihin ja sosiaaliseen toimintaan voi olla hankalaa oman auton tai julkisen liikenteen puuttuessa. Palveluihin pääsemistä tai lähtemistä voivat vaikeuttaa myös fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn haasteet. Velmut-ryhmissä kerrotaan esimerkiksi mielenterveyteen ja päihteisiin liittyvistä haasteista, yksinäisyydestä ja liikkeelle lähtemisen vaikeudesta sekä taloudellisista esteistä ja

tiedon saamisen ongelmista. Maaseutualueille tuotu Velmut-toiminta tuottaa osallistujille kokemuksen siitä, ettei heitä alueen asukkaina ole hylätty, vaikka palvelut ovatkin vähentyneet tai digitalisoituneet kuntaliitosten ja hyvinvointialueuudistuksen myötä. Velmut-toiminta liittyy Pohjois-Karjalan maaseutualueiden iäkkäitä miehiä omiin lähiyhteisöihinsä ja osaksi laajempaa yhteiskuntaa. Kiinnittyminen laajempaan systeemiin voi vaikuttaa monitasoisesti yksilön kokemukseen elämänhalusta ja voimavaroista:

...päivät ois mukavampia ja jaksas elää, kun on tätä melankolisuuutta ja alavireisyyteen taipuvaisuutta ... että jotenkin sais sitä itsetuntoa nousemmaan... aattelen, että tää on voimavarahanke, että opetellaan ja unohetaan se ankeus ja semmonen...toivomus on että saatas elämän päiviä pidempiä. (H3)

Vaikka pyrkimys osallistujien luontoyhteyden ja yhteenkuuluvuuden tukemiseen ei ilmene IHKU-hankkeen tavoitteissa eksplisiittisesti, Velmut-toimintaan kuuluvat kuitenkin keskeisesti lähiretket esimerkiksi laavuille ja esteettömille luontopoluille. Retkillä ja kotiseutuajeluilla kulttuurihistoriallisesti kiinnostavissa kohteissa kuten asekatkoilla, perinnerakennuksilla ja metsästysmajoilla osallistujat esittelevät omien pitäjiensä kohteita ja nähtävyyksiä paitsi toisilleen myös ryhmien ohjaajille. Näin toiminta tukee heidän kokemuksiaan yhteenkuuluvuudesta toisiinsa sekä omiin kotiseutuihinsa ja niiden historiaan.

Teorian ja käytännön yhteys

Teorian ja käytännön yhteyttä kuvaavalla praksiksen käsitteellä (Freire 2005, 139; Nivala & Ryynänen 2024, 231–234) tarkoitetaan ajattelun ja toiminnan eli teorian ja käytännön vuoropuhelua ja rinnakkaisuutta, reflektiivistä toimintaa maailman muuttamiseksi. Velmut-ryhmien arviointitapaamisissa reflektoidaan toteutunutta ryhmätoimintaa, keskustellaan osallistujien toiveista ja odotuksista sekä etsitään uusia ja vaihtoehtoisia ideoita ja näkökulmia arkielämään. Ideoinnin pohjalta syntyivät esimerkiksi Velmujen ja heidän kutsuvieraidensa iltamat toukokuussa 2023. Ohjelmassa oli musiikkia, tanssia, bingo, runonlausuntaa sekä erään osallistujan tekemän Velmujen tunnuslaulun esitys.

Tutkimuksellisuus ilmenee myös hankkeen vaikutusten arviointikonaisuudessa, jossa kootaan sekä vertailutietoa hankkeen alku- ja päätösvaiheissa että osallistujien kokemuksia hyvinvoinnista, osallisuudesta

ja kulttuuriaktiiviteeteista. Arviointia tehdään monimenetelmällisesti esimerkiksi haastatteluina ja työpajoina.

Talvella 2024 Tuupovaaran, Enon ja Rantakylän Velmut-ryhmissä järjestetyissä Tulevaisuuksien työpajoissa osallistujat hahmottelivat tulevaisuuskuvia elämälle maaseutualueilla (Nuutinen & Pyykkönen 2024). Tulevaisuuskuvuissa näkyi sekä toiveikkautta että uhkia. Rauhallinen ja turvallinen elinympäristö, luonnon läheisyys ja vielä olemassa olevat sosiaali- ja terveyspalvelut sekä järjestöjen toiminta tuottivat ja vahvistivat hyvinvointia. Turvallisuuden tunnetta ja luottamusta hyvään tulevaisuuteen heikensivät uhkakuvat päiväkodin, koulujen ja kaupungin palvelupisteen lakkautuksista. Koulukyytien loppuessa auto ja ajokortti tai naapuriapu olivat välttämättömiä mutta ikääntymisen myötä uhattuja mahdollisuuksia päästä edes jotenkin palvelujen ja järjestötoiminnan piiriin. Myös sote-henkilöstön saatavuus ja kasvokkaisten palvelujen loppuminen huolestuttivat. Sähköisiin palveluihin liittyi ongelmia, sillä palvelujen käyttö edellyttää laitteita, jotka puuttuivat monelta tai niitä ei osattu käyttää. Huolena oli myös järjestöjen rahoituksen ja sen myötä elintärkeiksi koettujen ryhmätoimintojen loppuminen. Seuraava kommentti ilmaisee hyvin tunnelmia näiden huolien äärellä: *”Kansan harvennushakkuut ovat käynnissä”* (TP). Tutkimuksellisissa työpajoissa saatua tietoa hyödynnetään konkreettisesti rahoitushaissa Velmut-toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi.

Dialoginen kohtaaminen

Dialogisen kohtaamisen ytimessä ovat läsnäolo, tasavertaisuus ja luottamus sekä keskinäinen kunnioitus ja hyväksyntä (Nivala & Ryyänen 2024, 235–241). Keskeistä on pyrkimys ymmärtää erilaisten ihmisen erilaisia elämäntilanteita ja tukea heitä omien mahdollisuuksiensa, voimavarojensa ja tavoitteidensa löytämisessä (Eichsteller & Holthoff 2011, 42–44). Dialogisuus läpäisee kaikkea Velmut-toimintaa sen suunnittelusta toteutukseen, verkostoyhteistyöhön ja arviointiin saakka. Ryhmätoiminnassa tasavertainen ihmisyyden on ensisijaista. Esimerkiksi ammattiin tai työelämään liittyvät roolit tai statukset, diagnoosit tai muut määrittelyt jätetään taka-alalle. Ihminen kohdataan ihmisenä tiedostaen jokaisen omanlaiset lähtökohdat, tarpeet, toiveet ja voimavarat osallistumiselle. Sosionomistaustaisten ryhmänohjaajien ammatillinen osaaminen pohjautuu sosiaalipedagogiikkaan ja tukee edellä mainittuja pyrkimyksiä.

Dialogisuuteen sisältyvän tunnistamisen ja tunnustamisen ydinajatus on, että jokaisen ihmisen itsetunto, -kunnioitus ja -arvostus kehittyvät sii-

tä, että muut ihmiset näkevät ja kohtaavat hänet ja tunnustavat hänen arvonsa ja merkityksensä ihmisenä, yhteiskunnan jäsenenä sekä toimijana itselle merkityksellisissä yhteisöissä ja yhteiskunnassa (Honneth 2005, 121). Vertaisuuteen pohjautuva dialoginen kohtaaminen tuottaa kannattelun kokemuksen:

...ja sitten vähän kannattelee tätä...kun on tää sairaus joka on johtanu työkyvyttömyyseläkkeelle, niin mulla on vähän maisema vaihtunu...niinku se kannattelee tässä elämässä... (H3)

Velmut-ryhmien arviointitapaamisissa dialogista pohdintaa helpotetaan erilaisten taidelähtöisten menetelmien kuten valokuvamuistelun (Hämäläinen 2023) avulla. Toimintakauden aikana otetut valokuvat herättävät muistoja ja kuvien kautta osallistujat tulevat näkyviksi itselleen ja toisilleen. Näkyväksi tuleminen myös ulospäin, yhteistyökumppaneille, ulkopuolisille tahoille ja kaikille kiinnostuneille, on tärkeää. Velmut-toiminnasta viestitäänkin säännöllisesti muun muassa IHKU-hankkeen yhteistyöverkostoissa, somekanavissa, blogeissa ja sanomalehdissä.

Yhteisöllisyyden edistäminen

Yhteisöllisyyden edistäminen on sosiaalipedagogisen työn tavoite ja väline. Keskeistä on suhteiden luominen ihmisten välille ja heidän auttamisensa ympäröiviin yhteisöihin liittymisessä sekä uusien yhteisöjen synnyttäminen (Hatton 2013). ”Aidon yhteisön” ideaalin mukaisesti yhteisöllisyys perustuu erilaisten ihmisten välisille kokonaisvaltaisille ja koko elämänpiirin läpäiseville Minä–Sinä-suhteille. Ihmiset nähdään autenttisesti omina itsenään, ilman pyrkimystä tehdä heistä omien odotusten ja toiveiden mukaisia tai käyttää heitä omien päämäärien saavuttamiseen. (Buber 2015.) Tärkeää on yhteisökasvatus eli kasvatusta, joka tapahtuu yhteisöissä, ammentaa yhteisöllisyydestä ja pyrkii vahvistamaan yhteisöllisyyttä (Ryynänen 2016). Yhteisöllisyys ilmenee Velmut-toiminnassa esimerkiksi ”Velmutta ei jätetä” -henkenä, jota vaalitaan esimerkiksi talkooavulla ja kimppakyydeillä. Ohjaajien merkitys, yksinäisyyden lievittyminen ja turvallisuus tulevat esille seuraavista yhteisöllisistä kokemuksista:

Ekalla kerrallahan kyllä jännitti itse asiassa ... ei enää silleen kun on jos sen verran tuttuja naamoja... ja paljon on kyllä vetäjästäki kiinni...ekal-

la kerralla (ohjaaja) tuli kyselemmään ja tervetulleeks toivottamaan, että on tervetullu porukkaan. (H1)

...kun ei oo omassa siviilielämässä sitä omaa porukkaa kertyny ympärille, kun ei oo perhettä eikä lapsia eikä mittään semmosta... Tavallaanhan se tuo turvaa, ja jos tarvihat jottain, miut otetaan huomioon ja mie pääsen mukkaan ... (H3)

Toimijuuden tukeminen

Sosiaalipedagogiikassa toimiminen ja toiminta tarkoittavat valintoja ja niihin liittyviä tekoja esimerkiksi lähiyhteisössä ja yhteiskunnassa. Siten toimijuus merkitsee kykyjä, tahtoa ja mahdollisuuksia tehdä noita valintoja ja tekoja. Lähtökohtina ovat toisen ihmisen kohtaaminen toimijana, osallistumisen valmiuksien tukeminen sekä toimijuuden kehittymiseen liittyvä pedagoginen prosessi, johon voimaantuminen ja valtaistuminen kytkeytyvät. (Nivala & Ryynänen 2024, 119, 245.) Velmut-toiminnassa osallistujilla on vapaus valita oman osallistumisensa ja sitoutumisensa aste esimerkiksi vastaanottajana, aktiivisena toimijana tai jossakin tältä väliltä. Yhdessä on tunnistettu myös osallistumisen fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia ja kognitiivisia esteitä, kuten liikkumiseen, masennukseen, yksinäisyyteen ja muistamiseen liittyviä asioita. Toiminnassa näitä esteitä pyritään aktiivisesti ylittämään, jotta jokainen voisi osallistua itselleen mielekkäällä tavalla.

Velmut-toiminta henkilöityy siinä toimiviin ihmisiin. Profiloitumisen ryhmään kannustaa kehittämään itseään ja hankkimaan uusia taitoja osana ryhmää. Ryhmätoiminta, toisten auttaminen ja ”vertaisvelmuna” toimiminen uusien osallistujien tavoittamiseksi tarjoaa myös mahdollisuuden hyödyntää omaa osaamista. Seuraavat aineisto-otteet kuvaavat osallistumisen tärkeää merkitystä:

Suurin liikkeelle laittava voima oli se, että itteni saan sieltä sohvannurkasta...se (Velmut-toiminta) on syy lähtee liikkeelle. (H1)

...se on merkinnyt että on joku kosketus toisiin ihmisiin ja sitte tämmönen arkirytm... (H8)

Toimijuuden tukemiseen kytkeytyvä valtaistuminen viittaa yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja kriittiseen toimintaan rakenteiden muuttamiseksi. Ihmisten toimintamahdollisuuksia tuetaan suhteessa ympäristöihinsä siten, että he ryhtyvät yhdessä muuttamaan olosuhteitaan ja elämänehtojaan oikeudenmukaisemman yhteiskunnan rakentamiseksi. (Eichsteller & Holthoff 2011, 44–48.) Velmut-toiminnassa tämä ilmenee esimerkiksi tiedostavana ja kriittisenä yhteiskunnallisena ajatteluna sekä yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisena. Jotkut tekevät mielipidekirjoituksia ja osallistuvat aktiivisesti paikallisten toimijoiden, verkostojen tai päättäjien järjestämiin keskustelutilaisuuksiin.

Velmut-toiminnassa kulttuuriin osallistumista tarkastellaan kulttuuristen oikeuksien toteutumisen ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksien näkökulmista. Osallisuus ilmenee syrjäytymisen vastavoimana ja kokemuksena kuulumisesta, osallisuudesta ja identiteetistä (Virolainen 2015; Heikkilä 2016.) Kulttuurin käsitteelle ja kulttuuriosallistumiselle on Velmut-ryhmissä annettu monenlaisia, yksilöllisiä merkityksiä. Kulttuuri ymmärretään sekä korkeakulttuurina, esimerkiksi taidenäyttelyissä tai oopperassa käymisenä, että arkisena, hyvinvointia lisäävänä ”ihmisen hengen viljelynä”.

... miehän en oo mikään kulttuurin suurkuluttaja millään opilla, ku en käy teatterissa, en kesä- enkä muussa teatterissa... (H10)

No en oo ikinä ollut kulttuuri-ihmisiä mutta mullehan käypi. Mukana mennään, avoimin mielin. Ku mie en oikein tiiä mitä kaikkee on kulttuuri... ei mulle se oo selevinnä ikinä, mukana olkoon. Vaan nyt on harmi kun tää nykyinen hallitus puottaa kulttuurimäärärahoja. (H9)

Toiminnallisuus ja elämyksellisyys

Ihminen toteuttaa itseään ja tavoitteitaan sekä rakentaa elämäänsä toiminnallisesti. Tilannesidonnaisuus, kehollisuus ja tajunnallisuus yhdistyvät toiminnallisuudessa, joka toteutuu sekä fyysisissä ympäristöissä ja sosiaalisissa yhteisöissä että yksilöllisesti ja ainutkertaisesti. (Niemi 2014, 140–145.) Elämyksellisyys tarkoittaa kokemusten ja elämysten merkitystä ja arvoa ihmisten elämässä. Se viittaa siihen, miten ihmiset kokevat ja tuntevat asioita ja kuinka nämä kokemukset vaikuttavat heidän tunteisiinsa, ajatteluunsa ja muistikuviinsa. (Pine & Gilmore 1999.)

Elämyksellisyys ja toiminnallisuus sisältyivät monipuolisesti esimerkiksi Velmut-ryhmien kevätohjelmaan keväällä 2024. Jokaiseen tapaamiseen kuuluivat kulttuurivartit eli hetket kulttuuritoimintaan ja -tapahtumiin osallistumisten suunnittelulle tai luovalle ilmaisulle. Ohjelmassa oli muun muassa taidemuseo- ja teatterikäyntejä, valokuvamuistelua ja yhteisömusisointia sekä digineuvontaa, hätäensiapuvalmennusta ja ammattiopiston opiskelijoiden järjestämää hyvinvointiohjelmaa. Myös yhteinen kahvittelu sekä ruoanlaitto ja ruokailu kuuluivat olennaisena osana tapaamisiin. Seuraava aineisto-ote kuvaa toiminnallisen yhdessäolon merkitystä:

Se on ihan sama mitä sitä tehhään ja touhutaan, se yhdessäolohan siinä varmasti on se pointti aika monelle, jotta siinä päästään kokoon-tumaan ja tuttuja naamoja... sitte ku on tutuks tullu, niin siinähan ruppee jutut ihan eri tavalla lentämään ja seurustelu käymään... että se on ihan sama mitä tehhään ja touhutaan, kuhan jotain tehhään ja touhutaan. (H10)

Luovuus ja kehollisuus

Luovuus ja kehollisuus kytkeytyvät luontevasti toisiinsa, sillä luovuus ammentaa kokonaisvaltaisesta ihmisyydestä ja maailmassa olemisesta, jonka keskeinen ulottuvuus kehollisuus on (Nivala & Rynnänen 2024, 251). Ihmisen yhteys maailmaan syntyy ja koetaan kehollisuuden välityksellä, kehon, minuuden, toimijuuden ja tiedon kietoutuessa toisiinsa (esim. Merleau-Ponty 1968). Sosiaalipedagogisessa työotteessa luovuus on osa ihmisyyttä ja olemassa eri tavoin riippumatta siitä, mitä kykyjä ihmisellä on tai tuottaako hän jotain. Luovuus ja kehollisuus sisältävät myös yhdessä tekemistä, yhteistoimintaa sekä saatujen kokemusten yhteistä jakamista. Toiminnassa voidaan käyttää erilaisia elämyksellisiä ja luovia menetelmiä, joilla herätetään ja vahvistetaan ihmisten luovuutta pedagogisesti vapauttaen osallistujien tunteita, aisteja, kehollisuutta, kokemuksellisuutta ja itseilmaisua. (Nivala & Rynnänen 2024, 251–258; Nuutinen 2024, 103–104.) Velmut-ryhmissä osallistujat esimerkiksi laulavat, soittavat ja lausuvat runoja tai tekevät luontoretkiä valokuvaten itselle mieluisia näkymiä. ”Sitä tuntee olevansa olemassa” (H7) -sitaatti liittyy osallistujan näkyväksi tulemisen kokemukseen, kun hän lausui spontaanisti runon Velmut-ryhmässä.

Yhteenveto

Pedagogisuus yhdistää Velmut-toiminnassa sosiaalipedagogisen työotteen kaikkia ominaispiirteitä. Ajattelun ja toiminnan systeemisyyden kytkee osallistujat lähiyhteisöihinsä, yhteiskuntaan ja luontoyhteyteen. Toiminnassa ilmenevät myös yksinäisyyden ja syrjäytymisen ehkäiseminen ja lievittäminen sekä harvaan asutun maaseudun iäkkäiden ihmisten eriarvoisuuden näkyväksi tekeminen ja kyseenalaistaminen. Teorian ja käytännön yhteys näkyy refleksiivisyytenä ja tutkimuksellisuutena. Dialoginen kohtaaminen tukee osallistujien kasvua ja tasavertaisuutta samalla kun yhteisöllisyyden edistäminen tukee yhteisöllistä kasvua. Toiminta on osallisuutta tukevaa ja tarjoaa mahdollisuuksia kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja elämänlaadun parantamiseen. Luovien ja kehollisten elementtien myötä toiminta tarjoaa myös elämyksiä ja tukee osallistujien yhteistoiminnallisuutta.

Sosiokulttuurinen innostaminen toteuttaa kaikkia sosiaalipedagogisen työotteen piirteitä (Nivala & Rynänen 2024, 258–263). Jean Claude Gilletin (1998) kuvaamien innostajaroolien valossa Velmut-toimintaa ohjaavien ammattilaisten työotteessa korostuvat välittäjänä toimivan ja militantin innostajan roolit. Kuvaamme niitä esimerkiksi a) kulttuurivälittäjän/kulttuurilähetin, b) välittäjä-kehittäjä-aktivoijan sekä c) ohjaaja-järjestäjä-mentorin toisiinsa kietoutuvina rooleina. Kulttuurivälittäjä/-lähetti ymmärtää osallistujien moninaisia kokemusmaailmoja ja edistää vuoropuhelua niiden välillä. Hän innostaa, kulkee osallistujien rinnalla ja toimii käytännön järjestelyissä ja tilaisuuksien ja tapahtumien tuottamisessa. Välittäjä-kehittäjä-aktivoija tunnistaa osallistujien tarpeita ja asioita, jotka ovat heidän näkökulmastaan kiinnostavia, merkityksellisiä ja tavoittelemisen arvoisia. Hän myös hakee ratkaisuja esteisiin, jotka ovat näiden asioiden tavoittelemisen tiellä. Ohjaaja-järjestäjä-mentor tuo esille muutosmahdollisuuksia ja motivoi silloin, kun osallistujan voimavarat riittävät tavoitteen saavuttamiseksi. Hän luo turvallisia ryhmätilanteita, joissa osallistujat uskaltavat heittäytyä kokemaan ja kokeilemaan joitakin itselleen uusia asioita omine kykyineen ja voimavaroineen. Hän toimii myös muutosagenttina ja aktiivisen kansalaisuuden edistäjänä nostamalla havaittuja epäkohtia yhteisen keskustelun ja ratkaisuehdotusten kohteeksi sekä ohjaa osallistujia vaikuttamaan erilaisissa yhteistyöverkostoissa.

Lopuksi: sosiaalipedagogisesti orientoituneen toiminnan kysymyslista

Tarkastelimme Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry:n IHKU-hankkeen Velmut-toimintaa sosiaalipedagogisen työotteen valossa. Mielestämme työote jäsentää hankkeessa toteutettua käytännön toimintaa teoreettisesti ja sopii ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin pyrkivän sosiaalipedagogisen toiminnan jäsentämiseen. Käytäntökuvauksemme pohjalta tiivistimme käytännöllisen kysymyslistan taulukkoon 2. Kysy nämä kysymykset itseltäsi, kun suunnittelet, toteutat ja arvioit toimintaa sosiaalipedagogisesti.

Taulukko 2. Sosiaalipedagogisesti orientoituneen toiminnan kysymyslista

Ajattelun ja toiminnan systeemisyy	<ul style="list-style-type: none"> ● Millaiseen ihmiskäsitykseen nojaudumme? ● Miten ihmiskäsityksemme ilmenee? ● Miten ihmisten kietoutuneisuus ja keskinäisriippuvuus lähiyhteisöihinsä, yhteiskuntaan, ihmiskuntaan ja koko planeetan todellisuuksiin ilmenee?
Teorian ja käytännön yhteys	<ul style="list-style-type: none"> ● Mitä ymmärrämme reflektiivisyydellä ja tutkimuksellisuudella? ● Miten toteutamme reflektiivisyyttä ja tutkimuksellisuutta? ● Millaisia tutkimuksellisia menetelmiä käytämme? ● Miten arvioimme sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteiden toteutumista? Millaisia mittareita käytämme? ● Miten/ kenelle/ missä viestimme ulospäin?
Dialogisuuden tukeminen	<ul style="list-style-type: none"> ● Mitä ymmärrämme dialogisuudella ja sen tukemisella? ● Keiden välillä dialogisuuteen pyritään? Keitä/millaisia toimijoita toimintamme tavoittaa? ● Miten tasavertaisuus, läsnäolo ja kokonaisvaltainen kohtaaminen sekä empaattisuus ja välittäminen toteutuvat toimijoiden välillä?
Yhteisöllisyyden edistäminen	<ul style="list-style-type: none"> ● Mitä ymmärrämme yhteisöllisyydellä? ● Sisältääkö toimintamme yhteistoiminnallisia prosesseja tai yhteisökasvatuksellisia elementtejä?
Toimijuuden tukeminen	<ul style="list-style-type: none"> ● Mitä ymmärrämme osallisuudella, osallistumisella ja toimijuudella? ● Millaisia tavoitteita asetamme osallistujien toimijuudelle? ● Miten osallistujat otetaan mukaan toiminnan kaikkiin vaiheisiin suunnittelusta toteutukseen ja arviointiin saakka? ● Millaisia työmenetelmiä käytämme osallisuuden ja toimijuuden tukemiseksi? ● Millaiseen / kenen / minkä muutokseen pyrimme? Miksi?

Toiminnallisuus ja elämyksellisyys	<ul style="list-style-type: none"> • Mitä ymmärrämme toiminnallisuudella, yhteistoiminnallisuudella ja elämyksellisyydellä? • Millä tavoin toiminnallisuus, yhteistoiminnallisuus ja elämyksellisyys ilmenevät? • Millaisia toiminnallisia, yhteistoiminnallisia ja elämyksellisiä menetelmiä käytämme?
Luovuus ja kehollisuus	<ul style="list-style-type: none"> • Miten ymmärrämme luovuuden ja kehollisuuden yhteen kietoutumisen? • Millä tavoin luovuus ja kehollisuus ilmenevät? • Millaisia luovia ja kehollisia menetelmiä hyödynnämme?
Toiminnan substanssiin liittyvät muut käsitteet	<p>Esimerkiksi</p> <ul style="list-style-type: none"> • taide- ja kulttuuriperustaisuus • eläinavusteisuus • liikunta • luonto • osallisuus ja syrjäytymisen ehkäiseminen ym.
Pedagogisuus	<ul style="list-style-type: none"> • Miten ymmärrämme kasvun tukemisen ja parempaan pyrkimisen sekä osallistujien omaehtoisen täydemmäksi ihmiseksi tulemisen? • Millä tavoin pedagogisuus ilmenee? • Millä tavoin pedagogisuutta toteutetaan?

Sosiaalipedagogisen työotteen ominaispiirteisiin pohjautuva kysymyslista on vielä teoreettinen. Sen käytännön toimivuutta voi kokeilla esimerkiksi uuden sosiaalipedagogisesti orientoituvan kehittämishankkeen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Kysymyslistan avulla voi myös pyrkiä syventämään ja vahvistamaan työotteen toteutumista sosiaalipedagogisessa toiminnassa.

LÄHTEET

- Augère-Granier, Marie-Laure & McEldowney, James 2020. Older people in the European Union's rural areas: Issues and challenges. In-Depth Analysis. Brussels: European Union. Saatavissa [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/659403/EPRS_IDA\(2020\)659403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/659403/EPRS_IDA(2020)659403_EN.pdf) (haettu 3.6.2024).
- Buber, Martin 2015. Minä ja Sinä. Suom. Jukka Pietilä. Helsinki: WSOY
- Eichsteller, Gabriel & Holthoff, Sylvia 2011. Conceptual Foundations of Social Pedagogy: a transnational perspective from Germany. Teoksessa Claire Cameron & Peter Moss (eds.) Social Pedagogy and Working with Children and Young people. Where Care and Education meet. London: Jessica Kingsley Publishers, 33–52.

- Eurostat 2020. Ageing Europe – Looking at the Lives of Older People in the EU: 2020 edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Freire, Paulo 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Gillet, Jean Claude 1998. Animation. Der Sinn der Aktion. Luzern: Verlag fur Soziales und Kulturelles.
- Hatton, Kieron 2013. Social Pedagogy in the UK. Theory and practice. Dorset: Russel house publishing.
- Heikkilä, Riie 2016. Suomalainen kulttuuriosallistuminen ja eriarvoisuus. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2016, 6–19. DOI: <https://doi.org/10.17409/kpt.60095>
- Honneth, Axel 2005. The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts. Cambridge: Policy Press.
- Hämäläinen, Katja 2023. Valokuvamuistelu syntyi vahingossa ja jalostui menetelmäksi. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry:n blogi 9.10.2023. Saatavissa <https://www.pksotu.fi/2023/10/09/valokuvamuistelu-syntyi-vahingossa-ja-jalostui-menetelmaksi/> (haettu 6.6.2024).
- Laininen, Erkka & Salonen, Arto O. 2023. Planetaarinen sosiaalipedagogiikka uudistaa käsityksiä työstä ja ammatillisesta osaamisesta. Sosiaalipedagogiikka 24, 105–124. DOI: <https://doi.org/10.30675/sp.127973>
- Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria & Rosenlöf, Anna-Mari 2019. Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa Ilona Tanskanen (toim.) Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 20–39. Saatavilla <https://www.turkuamk.fi/fi/tutkimus-kehitys-ja-innovaatiot/julkaisuhaku/50/> (haettu 11.11.2024).
- Merleau-Ponty, Maurice 1968. The Visible and the Invisible. Evanston: North-Western University Press.
- Niemelä, Pauli 2014. Systemaattinen ihmiskäsitys: Ihminen järjestelmänä: rakenne (33) ja toiminta(3x3). Tallinna: United Press Global.
- Nivala, Elina & Rynnänen, Sanna 2024. Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillistä yhteiskuntaa ja kestävää elämää. Helsinki: Gaudeamus.
- Nuutinen, Teija 2024. Taiteilijoiden ammatillinen toimijuus ja työote ikääntyneiden hoivayhteisöissä. Väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Nuutinen, Teija & Pyykkönen, Anne 2024. ”Kansan harvennushakkuut ovat käynnissä”. Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry:n blogikirjoitus 17.5.2024. Saatavissa <https://www.pksotu.fi/2024/05/17/kansan-harvennushakkuut-ovat-kaynnissa/> (haettu 5.6.2024).
- Petruzzì, Piera, van Ossenbruggen, Erik & Stjernberg, Mats 2021. The ageing revolution: towards a European Silver Deal? Demographic transformations for age-friendly territories. Luxemburg: ESPON.
- Pine, Joseph & Gilmore, James H. 1999. The Experience Economy: Work Is Theatre & Every Business a Stage. Boston: Harvard Business Review Press.

Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry 2024. IHKU – ikämiehille hyvinvointia kulttuurista -hanke. Saatavissa <https://www.pksotu.fi/ihku/> (haettu 5.5.2024).

Puuronen, Anne 2014. Etsivän katse. Etsivä nuorisotyö ammattina ja ammattialan kehittäminen – näkökulmia käytännön työstä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 144, verkkojulkaisuja 70. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. DOI: <https://doi.org/10.57049/nts.324>

Ryynänen, Sanna 2016. Yhteisökasvatus näkökulmana yhteisöihin ja yhteisötyöhön. Teoksessa Irene Roivainen (toim.) Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat. Tallinna: United Press Global, 131–143.

SISU 2024. Kohtuusratkaisuilla kohti sisukasta, vihreää ja oikeudenmukaista Suomea (SISU). Saatavissa <https://sisu-stn.fi/> (haettu 3.6.2024).

Violainen, Jutta 2015. Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. Cuporen verkkojulkaisuja 26. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.

